

מאזן התשלומים וסחר החוץ

1. התפתחות מאזן התשלומים

בשנת 1957 בלטו המגמות הבאות במאזן התשלומים: (א) גידול ניכר ביצוא המוצרים; גידול מוחלט רב יותר, אם כי יחסית קטן יותר, ביבוא, וכתוצאה מכך גידול הגירעון במאזן המסחרי מ-257 מיליון דולר ב-1956 ל-293 מיליון דולר ב-1957; (ב) ירידה גדולה בהוצאות הממשלה במטבע חוץ — בעיקר הוצאות ביטחון — שהביאה לירידת הגירעון בחשבון השוטף, היינו הגירעון במאזן המוצרים והשירותים, מ-357 מיליון דולר ב-1956 ל-337 מיליון דולר ב-1957. המגמה הראשונה של גידול יחסי רב יותר ביצוא מאשר ביבוא, החלה כבר ב-1956 כפי שנתן לראות מלוח ג'-1, אך מתבטאת ביתר חוזק ב-1957. לגבי הירידה בהוצאות הממשלה במטבע חוץ אין לדבר על מגמה, מאחר שמקורה הוא בהתרחשויות המדיניות והבטחוניות. הגירעון בעל משמעות רבה יותר מבחינת מגמת ההתפתחות, מובא בלוח ג'-1 בצורה של גירעון בחשבון השוטף בניכוי סעיף "הממשלה".

ב-1957 היתה עליית מחירים בשוקי חוץ. מנקודת ראות של המשק הישראלי התבטאה עליית מחירים זו בשיעור של 5 אחוזים לגבי היצוא ובשיעור של 6 אחוזים לגבי היבוא. שיעורי עלייה אלו דומים לשיעורי העלייה ב-1956 לעומת 1955. עליית המחירים לבדה די היה בה כדי להעלות את הגירעון במאזן המסחרי ב-1957 ב-16 מיליון דולר בערך, דבר הנובע מכך שהיבוא לישראל גדול במידה רבה מהיצוא מישראל ושהעלייה המוחלטת בתשלומים ליבוא, הנובעת מעלייה כללית במחירים בשוקי העולם, היא גדולה יותר מעליית התקבולים מיצוא.

העלייה בנפח יצוא המוצרים, בהבחנה מערך יצוא המוצרים במחירים שוטפים, הגיעה ל-24 מיליון דולר בקירוב — עלייה של 21 אחוזים. עלייה זו נובעת בעיקרה מגידול היצוא התעשייתי ויצוא היהלומים, בשיעור של 31 עד 32 אחוזים ובחלקה מגידול היצוא החקלאי ב-12 אחוזים בערך. העלייה ביצוא התעשייתי נובעת, כנראה, בעיקר מגידול פוטנציאל הייצור של מפעלים שתוצרתם מיועדת בעיקר לשוקי חוץ, בעוד שלגבי היהלומים (המיועדים ליצוא בלבד) נראה כי ב-1957 גדלה האפשרות לבצע רכישת יהלומי הגלם בחוץ לארץ, בעיקר לשם עיבוד בקבלנות.

הגידול הרב בנפח יבוא המוצרים — ב-45 מיליון דולר או כ-12 אחוזים, נובע בעיקרו מן הגורמים הבאים: (א) הגידול בתפוקה הלאומית הגורר בהכרח, בזמן קצר, עלייה ביבוא חומרי גלם; (ב) רמה גבוהה של ביקוש, הגוררת יבוא נוסף בשתי דרכים: באורח אוטומטי לגבי אותם המוצרים המיובאים באופן חופשי, וכן כתגובה ממשלתית מכוונת שנועדה להאיט את עליית

יבוא, יצוא וגרעינות מאזן התשלומים, 1954-1957

1957	1956	1955	1954	
מחירים שוטפים				
מיליוני דולרים				
432	367	334	296	יבוא מוצרים
139	110	89	88	יצוא מוצרים
293	257	245	208	גירעון מסחרי
44	99	38	32	גירעון בחשבון השירותים
				גירעון בחשבון השירותים
6	10	3	7	בניכוי שירותי הממשלה
				גירעון בחשבון השוטף
299	267	248	215	בניכוי שירותי הממשלה
מדידים				
146	124	113	100	יבוא מוצרים
158	125	101	100	יצוא מוצרים
141	124	118	100	גירעון מסחרי
138	309	119	100	גירעון בחשבון השירותים
				גירעון בחשבון השוטף
139	124	115	100	בניכוי שירותי הממשלה
מחירי 1957				
מיליוני דולרים				
432	386	375	355	יבוא מוצרים
139	115	100	104	יצוא מוצרים
293	271	275	251	גירעון מסחרי
מדידים				
122	109	106	100	יבוא מוצרים
134	111	96	100	יצוא מוצרים
117	108	110	100	גירעון מסחרי

המקור: מחירים שוטפים
 1954 - מרכז סאלק למחקר כלכלי והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה;
 1955 ו-1956 משרד האוצר;
 1957 - הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
 מחירי 1957
 בנק ישראל.

מאזן התשלומים, 1956-1957

(מיליוני דולרים)

* 1957			1956			
זכות (+) או חובה (-) נטו	חובה	זכות	זכות (+) או חובה (-) נטו	חובה	זכות	
א. מוצרים ושירותים						
-292.8	431.9	139.1	-257.3	367.0	109.7	(1) מוצרים
+ 2.7	2.8	5.5	+ 4.3	2.1	6.4	(2) תיירות ונסיעות לחו"ל
+15.7	30.1	45.8	+ 7.6	25.2	32.8	(3) תחבורה
- 3.4	17.1	13.7	- 2.8	13.8	11.0	(4) ביטוח
-24.6	29.4	4.8	-21.2	25.6	4.4	(5) שירותי הון
-38.4	44.9	6.5	-89.7	96.7	7.0	(6) ממשלה, ל.נ.מ.א. **
+ 3.4	3.7	7.1	+ 2.5	4.1	6.6	(7) שוונות
-337.4	559.9	222.5	-356.6	534.5	177.9	סך הכל (1) עד (7)
ב. העברות חד-צדדיות						
העברות של פרטים						
(8) מתנות והעברות ע"י פרטים ועולים						
+19.9	0.3	20.2	+25.5	0.3	25.8	(8.1) במזומן
+15.5	0.2	15.7	+10.2	0.1	10.3	(8.2) בסחורות
+45.0	0.9	45.9	+25.7	—	25.7	(9) פיצויים אישיים מגרמניה
העברות ממשלה ומוסדות						
+76.0	3.7	79.7	+79.2	3.3	82.5	(10) שילומים מגרמניה
+24.1	—	24.1	+ 6.8	—	6.8	(11) מענק ממשלת ארה"ב
+ 0.4	0.1	0.5	+ 0.4	0.1	0.5	(12) סיוע טכני של אר"ם
(13) המגבית ומוסדות אחרים						
+74.2	—	74.2	+68.9	—	68.9	(13.1) תרומות במזומן
-18.5	18.5	—	+18.7	—	18.7	(13.2) מלווה הביסוס
+ 5.6	—	5.6	+ 5.1	—	5.1	(13.3) העברות בסחורות
+242.2	23.7	265.9	+240.5	3.8	244.3	סך הכל (8) עד (13)
- 95.2	583.6	488.4	-116.1	538.3	422.2	סך הכל א+ב

לוח ג' 1
מאזן התשלומים, 1956-1957 (המשך)
 (מיליוני דולרים)

1957 *			1956			
זכות (+) או חובה (-) נטו	חובה	זכות	זכות (+) או חובה (-) נטו	חובה	זכות	
ג. תנועות הון נטו						
(14) הלוואות לזמן בינוני וארוך						
(14.1) מלווה העצמאות						
+44.7	—	44.7	+47.4	—	47.4	והפיתוח
(14.2) הלוואות ממשלת						
ארה"ב במסגרת						
+20.4	—	20.4	+32.6	—	32.6	המענק
(14.3) הלוואות אחרות						
-16.9	16.9	—	- 6.2	6.2	—	לזמן ארוך
+ 3.4	—	3.4	-14.3	14.3	—	(14.4) הלוואות לזמן בינוני
+17.6	—	17.6	+17.0	—	17.0	(14.5) השקעות מחו"ל
+69.2	16.9	86.1	+76.5	20.5	97.0	סך הכל (14.1) עד (14.5)
(15) תנועות הון לזמן קצר						
(15.1) הלוואות לזמן קצר						
- 3.0	3.0	—	+18.3	—	18.3	(15.2) משיכה מקרן
+ 3.7	—	3.7	—	—	—	המטבע הבינלאומית
+ 3.6	—	3.6	+ 3.0	—	3.0	(15.3) חשבונות סילוקין
(15.4) פקדונות חוץ						
- 1.5	1.5	—	- 4.4	4.4	—	בבנקים מקומיים
(15.5) פקדונות ממשלת						
ארה"ב במסגרת						
+ 5.3	—	5.3	+ 8.1	—	8.1	המענק
+ 4.0	—	4.0	- 4.0	4.0	—	(15.6) תשלומים מוקדמים
+ 0.9	—	0.9	+ 7.6	—	7.6	(15.7) יתרות מטבע חוץ
+ 1.2	—	1.2	- 3.6	3.6	—	(15.8) זהב מוניטרי
+14.2	4.5	18.7	+25.0	12.0	37.0	סך הכל (15.1) עד (15.8)
+83.4	21.4	104.8	+101.5	32.5	134.0	סך הכל (14) + (15)
-11.8	605.0	593.2	-14.6	570.8	556.2	סך הכל א עד ג
+11.8	—	11.8	+14.6	—	14.6	טעויות והשמטות, נטו

* מספרים ארעיים.
 ** לא נזכר במקום אחר.
 ח מ ק ו ר : חלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

המחירים: (ג) עלייה ניכרת ביבוא נכסי השקעה, שהיא בחלקה הניכר תופעה מקרית הנובעת מיבוא מטוסי ה"בריטניה" ויבוא רב של אניות; (ד) גורם נוסף אפשרי, הוא העלייה במלאי חומרי היבוא, בעקבות ירידת מלאי זה בסוף 1956.

בחשבון השירותים נטו (פרט לממשלה) לא חל ב-1957 שינוי ניכר. הגירעון בחשבון זה הינו זעום, יחסית, במשך כל השנים. עם זאת חל ב-1957, ובמרבית השנים שלפניה, שינוי בהרכב חשבון זה. מצד אחד, עולים בהתמדה תקבולי המשק משירותי התחבורה, בעקב התפתחות הספנות, ומצד שני עולים בהתמדה תשלומי הריבית והרווחים של המשק לחוץ לארץ, כתוצאה מעליית התחייבויות המשק. הן למלווים מחוץ לארץ והן לזרים המשקיעים במישרין בישראל.

הצעד הבולט ביותר במדיניות הממשלה בשטח היבוא והיצוא בשנת 1957 היה הרחבת הליבראליזציה ביבוא. הליבראליזציה הוכרזה לראשונה בשנת 1956, והיקפה הורחב במידה ניכרת בשנת 1957. נוסף לליבראליזציה המוצהרת, קיים למעשה לגבי מוצרים רבים חופש יבוא, מאחר שמינסות היבוא שנקבעו למוצרים הללו דיין כדי לספק את כל הביקוש בתנאים שהיו קיימים במשך השנה. ניתן להעריך כי לגבי כ-40 אחוז מיבוא המוצרים היתה קיימת במשך מרבית שנת 1957 אפשרות יבוא חופשי—אם מוצהרת ואם אפקטיבית—ממקורות אספקה שלא חייבו תשלום בדולרים. במקביל להרחבת החופש ביבוא המוצרים חלה עלייה בהיטלים על יבוא זה, שנועדה בעיקר למנוע עליית יבוא המוצרים הגדולים, מעבר לגבול שנקבע להם קודם לכן על-ידי מכסות היבוא.

בשלב זה, קשה עדיין לאמוד את השפעת הליבראליזציה וההיטלים על כמויות מוצרי היבוא ומחיריהם. ניתן לשער כי סמוך להנהגת הליבראליזציה קיים ביקוש ליבוא המופנה למלאי, בעוד שמאוחר יותר נפסקת בודאי אגירת המלאי. נראה כי בכמה מוצרים, שביבואם הונהגה ליבראליזציה חלה עלייה גדולה בכמות היבוא, שהופנתה תחילה למלאי, ובמשך הזמן עם הצטברות מלאי גדול, גרמה לירידת מחיריהם בשוק. במוצרים אחרים חלו עליות מה במחירים עם הנהגת ההיטלים. נראה גם כי לגבי מספר מוצרים היו ההיטלים בגובה מספיק כדי למנוע יבוא מוגדל בתנאים של 1956, אולם עם עליית הביקוש ב-1957 חלה עלייה בכמויות המיובאות.

באשר ליצוא, המשיכה הממשלה לנקוט בצעדים לעידוד היצוא, בהם התחילה עוד ב-1955 או ב-1956. שיעור השתתפות הממשלה בהוצאות על הערך המוסף ליצוא התעשייתי, הועלה במידת מה, מ-700 ל-850 פרוטות לדולר. כן נשארה בתוקפה שיטת הפמ"ז (פיקדון מטבע זר), אם כי ניכר מעבר מסוים משימוש בשיטת הפמ"ז לשימוש בשיטת הפרמיה. ייתכן כי לגבי מספר מוצרים, שלגביהם נהוג להשתמש בשיטת הפמ"ז, חלה עלייה בתמורה הממשית במטבע מקומי שהתקבלה מן היצוא עקב הביקוש המקומי הגבוה, שהבטיח רווחים גבוהים מחומרי הגלם שנקנו בקרנות הפמ"ז ונועדו לשוק המקומי. כמו-כן המשיכה הממשלה לסייע ליצוא, באמצעים כגון: חקר שווקים, הקמת סוכנויות בחוץ לארץ, השתתפות בירידים, ביטוח יצוא ומתן אשראי למימון הייצור והשיווק של היצוא.

בסכום התקבולים החד צדדיים של המשק לא חל שינוי ניכר, אך בולט שיפור בהרכבם: חלה

¹ יש לשים לב לכך, כי הוצאות המשק על הובלת מוצרים עלידי חברות זרות אינן משתקפות כמעט במאזן החשולים, מאחר שיבוא המוצרים מופיע במחירי ס.י.פ., כך שהוצאות ההובלה כלולות בו, בעוד שיצוא המוצרים נרשם כמחירי פ.א.ב.

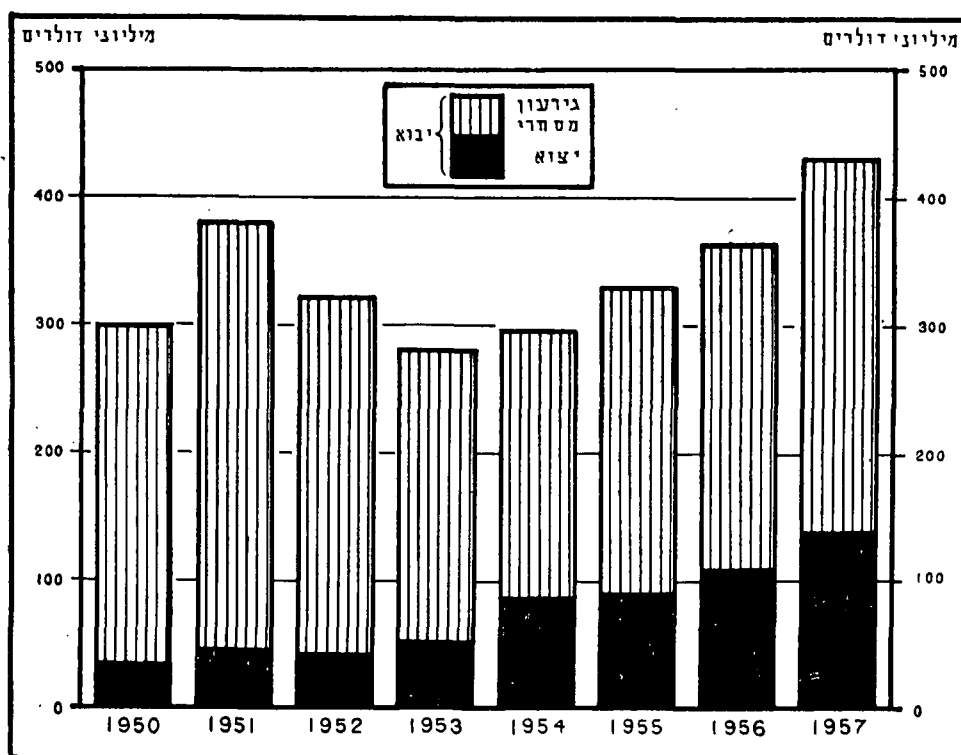
עלייה ניכרת, בשיעור של כ-20 מיליון דולר, בהעברת פיצויים אישיים מגרמניה. העלייה הזו נובעת בעיקר מגידול סכום הפיצויים הללו, ובמידת־מה, כנראה, גם מהעברות חלק רב יותר בעקב העלאת התמורה במטבע מקומי המשולמת למקבלי הפיצויים. מאידך, חלה ירידה בהעברות המגבית היהודית המאוחדת, שאינה נובעת מהקטנת התרומות אלא מהחזרת חלק ממלווה הביסוס במשך השנה. בעוד שבשנת 1956 הוגדל סכום מלווה הביסוס. באופן זה פחתה התחייבות, שאם כי אינה נופלת במישרין על איזה מוסד ישראלי, הרי היא מהווה למעשה תביעה על תקבולי המשק הישראלי בעתיד. בסכום השילומים מגרמניה, וכן בסכום מענק ממשלת ארצות הברית לצורותיו השונות — מענק ישיר, הלוואות, ופקדונות ממשלת ארצות הברית — לא חלו שינויים ניכרים. גם הכנסות מלווה הפיתוח הגיעו לרמה קרובה לזו של שנת 1956. כן נמשכה, בקצב מואץ, ירידת יתרות המלווה האחרים לזמן ארוך הנקובים במטבע חוץ. בעיקר מלווה הבנק ליצוא ויבוא. סכום ההשקעות הישירות מחוץ־לארץ — בעיקרן השקעות פרטיות — היה גם הוא דומה בשנת 1957 לזה של השנה הקודמת.

כתוצאה מכך, שסכום התקבולים החד צדדיים, המלווה לזמן ארוך וההשקעות, נשאר בערך ברמה של שנת 1956, בעוד שהגירעון בחשבון השוטף ירד, לא חל כמעט שינוי ב־1957

דיאגרמה ג' 1

היבוא, היצוא והגירעון המסחרי, 1950-1957

(מיליוני דולרים)

בהתחייבויות לזמן קצר, בעוד שבשנת 1956 חלה עלייה תלולה בהתחייבויות אלו. לעומת זאת נמשכה הירידה ביתרות המשק. יתרות הזהב ומטבע החוץ החופשי, שירדו ב-1956 ב-4 מיליון דולר, ירדו ב-2 מיליון דולר נוספים ב-1957. בחשבונות הסילוקין חלה עלייה ביתרות החובה נטו של ישראל בשיעור של כ-4 מיליון דולר. יש לציין כי סכום זה מושפע מעלייה ניכרת ביתרות הזכות של ישראל בטורקיה; מחמת התנאים השוררים בטורקיה נראה שיתרות אלו עלולות להישאר בלתי מנוצלות במשך זמן ניכר. בניכוי היתרות בטורקיה, תגיע העלייה ביתרות החובה נטו במסגרת חשבונות הסילוקין ל-8 מיליון דולר. סכום העלייה בהתחייבויות במטבע חוץ שיש לפורען בשנים הקרובות, כולל תקבולים חד-צדדיים על חשבון העתיד, הגיע בשנת 1957 ל-8.5 מיליון דולר.

עובדה מעודדת היא כי היצוא בשנת 1957 עלה בשיעור יחסי רב יותר מן היבוא, וכי נפח היבוא ועודף היבוא על היצוא עלו בשיעור פחות במקצת משיעור עליית התפוקה הלאומית. עם זאת, אין להתפתחות ב-1957 משביעה רצון. אם המגמות שפעלו בשנה זו, כבשנים שלפניה, יישארו בתוקפן, תחול בהכרח במשך מספר שנים עלייה מתמדת בגירעון בחשבון השוטף, בעוד שהתקבולים החד צדדיים של המשק עתידיים להצטמצם במידה ניכרת מאוד תוך מספר מועט של שנים ועם זאת יגדלו אז תשלומי הקרן והריבית על חובות חוץ. כמרכז מדאיג מצב היתרות של המשק, אשר רמתן כיום נמוכה מאוד בהשוואה לגודל היבוא ולרמה הנראית כהכרחית ברוב משקי העולם, וחיוני להעלותה כל עוד השיעור הרב של תקבולים חד-צדדיים מאפשר זאת.

2. יצוא מוצרים

ההכנסות מיצוא מוצרים הגיעו בשנת 1957 ל-139 מיליון דולר, לעומת 110 מיליון דולר ב-1956 — גידול ב-27 אחוזים. עלייה זו היתה גדולה מהעלייה היחסית בשנים הקודמות. העלייה באה בחלקה הקטן מעליית מחירי היצוא, בשיעור ממוצע של 5 אחוזים. היצוא במחירים קבועים עלה ב-21 אחוזים.

העלייה במחירי היצוא היתה גדולה בעיקר ביצוא החקלאי, כך שבמחירים קבועים עלה יצוא זה ב-12 אחוזים בלבד ואילו היצוא התעשייתי והיהלומים עלו ביותר מ-30 אחוז.

הגידול ביצוא התעשייתי היה גדול מהממוצע הכללי והעלה את חלקו בכלל היצוא. עיקר הגידול ביצוא חל לגבי מספר מוצרים; 8 מיליון דולר מתוך גידול של 12 מיליון דולר ביצוא התעשייתי הם תוצאה של גידול היצוא של תשעה מוצרים, שבכל אחד מהם חלה עלייה של יותר מחצי מיליון דולר.

בכל אחד ממוצרים אלה ניתן למצוא סיבות מיוחדות המסבירות את גידול יצואו; למשל, יצוא השמן גדל בגלל פתיחת נמל אילת, ויצוא התרופות בגלל מגפת השפעת האסיאתית בכמה ארצות. שגרמה לביקוש מוגבר למוצרים אלה. אך כמעט לכל המוצרים הללו משותפים קווי היכר מסוימים. קיים שוק מקומי מוגבל שאינו יכול לקלוט בקלות את הגידול בייצור, כך שהיצרנים מוכרחים להסתמך על שוקי חוץ; במקרים מסוימים הם מייצרים כמעט רק לשם יצוא. כמעט בכל ענפי היצוא חלה בשנים האחרונות הרחבה בכושר הייצור. בין ענפים אלה יש הפועלים לפי שיטת הפמ"ז ויש הפועלים לפי שיטת הפרמיה, כך שאין הגידול ביצוא קשור לאחת השיטות הללו.

לוח ג' 3

יצוא מוצרים, 1956-1957

(מיליוני דולרים)

הענף	מדד המחירים ב־1957 (1956=100)	1956		1957	העלייה או הירידה (—) מ־1956 ל־1957	
		מחירים שוטפים	מחירי 1957		מחירים שוטפים	
					מחירי 1957	מחירים שוטפים
מוצרים חקלאיים	110	44.3	48.7	54.4	10.1	22.8
מוצרים תעשייתיים	102	36.7	37.4	49.3	12.6	34.3
יהלומים	101	24.7	24.9	32.7	8.0	32.4
יצוא אחר	100	4.0	4.0	2.7	-1.3	-32.5
סך הכל	105	109.7	115.0	139.1	29.4	26.8

ח כ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

לוח ג' 4

מוצרים תעשייתיים בהם היתה העלייה העיקרית ביצוא,

1956-1957

(מיליוני דולרים)

המוצר	1956	1957	העלייה מ־1956 ל־1957
צמיגים	3.7	4.7	1.0
מלט	3.0	3.5	0.5
חוטי צמר	1.6	2.6	1.0
תרופות	1.4	2.5	1.1
אשלג	0.8	2.5	1.7
לבידים	1.9	2.4	0.5
מוצרי קרטון	0.6	1.6	1.0
שמן מאכל	0.2	1.1	0.9
אמון גופריתי	—	0.6	0.6
סך הכל	13.2	21.5	8.3
יצוא תעשייתי אחר	23.5	27.8	4.3
סך הכל כללי	36.7	49.3	12.6

ח כ ק ו ר : משרד המסחר והתעשייה.

אם כי בכמה מקרים קרה שענף הפועל לפי שיטת הפמ"ז ראה לכדאי למכור דולרי פמ"ז לאוצר תמורת הפרמיה, אם יצאו גדל בשיעור ניכר ויבוא חומרים במלוא התמורה לשם שיווק בשוק המקומי עשוי היה להפחית את התמורה המתקבלת מכך.

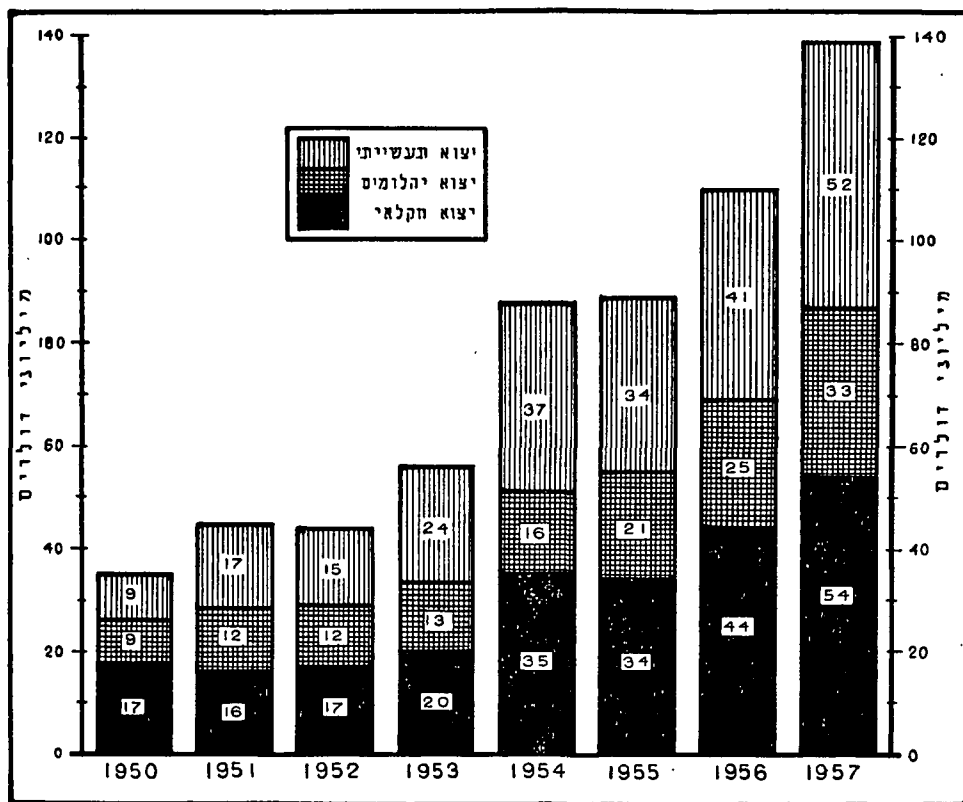
מידת הריכוז של היצוא התעשייתי גדלה בשנה זו. מתוך מאות יצואנים, שהיו במשק בשנת 1957, ייצאו 21 יצואנים למעלה מחצי מיליון דולר כל אחד, וערך יצואם הגיע ל-51 אחוזים מכלל היצוא התעשייתי. סך היצוא המבוצע על-ידי כל היצואנים הקטנים המייצאים פחות מ-100 אלף דולר ירד מ-11.7 מיליון דולר ב-1956 ל-9.7 מיליון דולר ב-1957. הסיבה לכך היא בעיקר ההוצאות המרובות הכרוכות בחדירה לשוקי חוץ, המרתיעות מפעלים קטנים, יחסית, לנסות להיכנס לשוק זה. הממשלה השתדלה להתגבר על קושי זה על-ידי ייסוד חברות יצוא כדי להקל על מחקר השווקים, מציאת סוכנים, שיווק וכו'.

המוצר העיקרי של היצוא החקלאי הוא פרי הדר. היקפו של יצוא זה הוא מוגבל בזמן הקצר במידה רבה, שכן פרק הזמן מנטיעת הפרדס ועד שהפרי מגיע לשוק הוא ארוך יחסית, עד שבע שנים. התנודות בערך יצוא זה משנה לשנה נגרמות בעיקר על-ידי מזג האוויר, הקובע

דיאגרמה ג' 2

היצוא לפי הענף, 1950-1957

(מיליוני דולרים)

את ההיקף הפיסי של הפרי הראוי ליצוא. כן יש השפעה למחירים בשוק העולמי. שני גורמים אלה היו נוחים בשנים 1956 ו-1957. כמות היצוא עלתה מ-8 מיליון תיבות ב-1956 ל-8.4 מיליון תיבות ב-1957 ומחירי הפרי עלו בממוצע ב-11 אחוזים. שנת הברכה בחקלאות הביאה ליבולים גבוהים של חיטה קשה שיוצאה לחוץ לארץ בערך של 2.5 מיליון דולר; חיטה זו מיועדת לייצור אטריות ויוצאה לאיטליה במחיר גבוה ממחיר החיטה ללחם המיובאת ארצה. הערך המוסף של היצוא עלה ב-30 אחוז בערך והגיע ל-69 מיליון דולר, לעומת 53 מיליון בשנת 1956. חישוב הערך המוסף הינו אומדן גולמי בלבד, ואין לייחס משמעות מיוחדת לשינויים הקלים שחלו באחוז הערך המוסף הכללי או בענפים השונים.

לוח ג' 5

הפדיון ואומדן הערך המוסף ביצוא המוצרים, 1956-1957

(מיליוני דולרים)

1957			* 1956			
סך הערך המוסף	אחוז הערך המוסף	הפדיון	סך הערך המוסף	אחוז הערך המוסף	הפדיון	
40.3	74	54.4	32.3	73	44.3	מוצרים חקלאיים
22.7	46	49.3	16.5	45	36.7	מוצרים תעשייתיים
6.2	19	32.7	4.7	19	24.7	יהלומים
69.2	51	136.4	53.5	51	105.7	סך הכל **

* מספרים מחוקקים.

** אינו כולל יצוא בולים ומכירת אניות.
ה מ ק ו ר : בנק ישראל.

מספר הארצות הקונות את סחורות היצוא של ישראל היה גם בשנה זו כ-80 ומתוכן קלטו 18 ארצות למעלה מ-90 אחוז מהיצוא; שתי ארצות הייעוד הגדולות ביותר — בריטניה וארצות-הברית — קלטו 36 אחוזים מסך היצוא.

הלקוח הגדול ביותר של היצוא התעשייתי היתה טורקיה, אליה הופנו ב-1957 כ-20 אחוז מכלל יצוא זה. מידת הפיזור של ייעודי היצוא התעשייתי היא גדולה יחסית. היצוא החקלאי מרוכז לכמה ארצות אירופה ובראשן בריטניה עם 37 אחוזים מיצוא זה. יצוא היהלומים מרוכז עוד יותר; חמש מדינות — ארצות-הברית, בלגיה, שווייץ, קנדה ובריטניה קנו 85 אחוזים מיצוא זה ב-1957, והלקוח הגדול ביותר — ארצות-הברית קנתה 45 אחוזים מהיהלומים המיוצאים מישראל.

ערך היצוא לאפריקה המזרחית ולמזרח הרחוק עלה מ-2.6 מיליון דולר ל-3.8 מיליון דולר; יצוא זה הושפע במיוחד מפתחת נמל אילת לשיט חופשי.

בשנת 1957 קיימה ישראל 16 הסכמי תשלומים פעילים. ההסכם עם ברית המועצות, שלא פעל מאז 1956, בוטל למעשה עם כיסוי יתרת החובה של ישראל בנובמבר 1957 ופרט לכך לא היתה בהסכם זה כל פעילות במשך השנה. עם הצטרפותה של ישראל לאיזור ההמרה החופשי של הפלורין ההולנדי, נעשה הסחר עם הולנד חופשי והסכם התשלומים עם ארץ זו לא חודש. באיזור ההמרה הזה אפשר לשלם באופן חופשי במטבעות המדינות הכלולות בו. הארצות הנמצאות במסגרת ההמרה החופשית של הפלורין ההולנדי הן, ארצות איחוד התשלומים האירופי¹, (פרט לטורקיה ויוון) וכמה ארצות אחרות, ביניהן ישראל ופינלנד.

מאחר שרמת מחירי היצוא של כמה מדינות, שישראל קשורה אתן בהסכמים דו-צדדיים, נעשתה קרובה יותר לרמת המחירים הבינלאומית, בוטל הדיסאג'ו לגבי תמורת היצוא אליהן. ארצות אלה הן: ארגנטינה, ברזיל, הונגריה ופולין. כיום קיים דיסאג'ו רק לגבי מחירי היצוא לטורקיה וליוגוסלביה.

בכמה מקרים ההבחנה בין ארץ הקשורה עם ישראל בהסכם תשלומים ומסחר לבין ארץ סחר חופשי אינה אלא פורמלית בלבד. ההסכם קובע את רשימות מוצרי היבוא והיצוא, ותנאי התשלומים קובעים, שהיתרות שתיווצרנה בתום תקופה מוגדרת מראש תשלומנה במטבע חופשי. במקרים הנדונים משלמת ישראל בקביעות במטבע חופשי בשביל חלק מהיבוא מארצות אלה. יתר על-כן, ליצוא לארצות אלה ניתן אותו עידוד כמו ליצוא לארצות מטבע קשה.

במקרים בהם קיום ההסכם המסחרי מציין פער ממשי בין המחירים הפנימיים למחירים הבינלאומיים, היתה ההשתתפות המודרגת של הממשלה בהוצאות הייצור, נוסף לדיסאג'ו, ביטוי של הערכת כוח הקנייה הריאלי של המטבעות המקומיים. מידת השימוש במכשיר זה פחתה השנה במקביל לביטול הדיסאג'ו. בעוד שב-1956 לא השתתפה הממשלה בהוצאות היצוא לכל ארצות הדיסאג'ו—ארגנטינה, ברזיל, הונגריה, יוגוסלביה, פולין וטורקיה—וכן לא בהוצאות היצוא לאיסלנד, בולגריה, דניה, יוון, נורבגיה, פינלנד ורומניה, הרי ב-1957 נצטמצם מספר ארצות אלו וכלל רק את איסלנד, בולגריה, הונגריה, יוגוסלביה וטורקיה.

בתנאי התשלומים תמורת היצוא כמעט ולא חל שינוי. יותר מ-70 אחוז מהיצוא שולמו בשתי השנים במטבע קשה לסוגיו ופחות מ-30 אחוז במטבע אחר.

עם זה חלה עלייה ניכרת ביצוא לארצות אשר בסחר אתן קיים דיסאג'ו, בעיקר כתוצאה מגידול היצוא התעשייתי לטורקיה.

התנועה ביתרות הסכמי התשלומים הושפעה באופן ניכר מתנודות יתרת הזכות של ישראל בטורקיה. סך היתרות, פרט לטורקיה, ירד במשך השנה ב-8.3 מיליון דולר, ורק גידול היתרה בחשבון הטורקי ב-4.7 מיליון דולר הביא לירידת היתרות ב-3.6 מיליון דולר בלבד.

¹ EPU—European Payments Union

היצוא לפי סוג התשלום, 1956-1957

סוג התשלום	1956		1957	
	מיליוני דולרים	אחוזים	מיליוני דולרים	אחוזים
דולר	22.6	20.6	24.8	17.8
שטרלינג	29.9	27.3	33.8	24.3
מטבע קשה אחר *	27.1	24.7	41.3	29.7
סך הכל	79.6	72.6	99.9	71.8
הסכמי מסחר עם				
דיסאג'יו על היצוא **	8.3	7.6	14.0	10.1
אחרים ***	21.8	19.8	25.2	18.1
סך הכל	30.1	27.4	39.2	28.2
סך הכל כללי	109.7	100.0	139.1	100.0

* איטליה, בורמה, בלגיה, נרמניה המערבית, הולנד, צרפת, שבדיה ושווייץ.

** טורקיה ויוגוסלביה.

*** כולל ארצות עם הסכמי מסחר, שלנבי היצוא אליהן ניתנת תמיכה מודרנת וארצות אחרות, שלנבי היצוא אליהן לא ניתנת כל תמיכה. כן נכללות ארצות שאין עמן הסכמים מסחריים, אך לא נכללו בסעיפים אחרים.
ח מ ק ו ר : משרד המסחר והתעשייה.

יתרות בהסכמי תשלומים, 1956-1957

(אלפי דולרים)

(סוף התקופה)

העלייה או הירידה (—) מ־1956 ל־1957	1957	1956	
-1,896	2,047	3,943	יתרות זכות (בלי טורקיה)
6,417	12,776	6,359	יתרות חובה (בלי טורקיה)
-8,313	-10,729	-2,416	יתרה נטו (בלי טורקיה)
4,716	6,012	1,296	יתרות בחשבון עם טורקיה
-3,597	- 4,717	-1,120	יתרות נטו בסך כל החשבונות

ח מ ק ו ר : בנק ישראל.

3. יצוא שירותים

ההכנסות בסעיפי השירותים עלו, פרט להכנסות מתיירות. מספר התיירים שהגיעו לישראל עלה רק במקצת, מ-42.5 אלף ל-44.5 אלף. תנועת התיירות הושפעה מן ההגבלות שהוטלו על נסיעת אזרחי ארצות הברית למזרח התיכון, שהיו בתוקפן עד אפריל 1957. מספר ימי השהייה הממוצע של תייר ירד מ-70 ל-66, כך שמספר הימים שתיירים בילו בישראל ירד באחוז אחד, ונראה שחלה גם ירידה בהוצאה הממוצעת ליום של התיירים.

לוח ג' 8

יצוא שירותים, 1956-1957

(מיליוני דולרים)

העלייה או הירידה (—) מ־1956 ל־1957		1957	* 1956	
מיליוני דולרים	אחוזים			
-14.1	- 0.9	5.5	6.4	תיירות
39.6	13.0	45.8	32.8	תחבורה
24.5	2.7	13.7	11.0	ביטוח
9.1	0.4	4.8	4.4	שירותי הון
- 7.1	- 0.5	6.5	7.0	הממשלה, ל.נ.מ.א. **
7.6	0.5	7.1	6.6	שונות
22.3	15.2	83.4	68.2	סך הכל

* מספרים מתוקנים.

** לא נזכר במקום אחר.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

עלייה ניכרת חלה בהכנסות משירותי התחבורה, שהינה בעלת המשקל הרב ביותר ביצוא השירותים. ההכנסה מהובלה ימית הגיעה ל-36.3 מיליון דולר, שמהם 22.1 מיליון דולר היו בשביל מטענים, בעוד שההכנסה מנוסעים היתה 4.7 מיליון דולר. ההובלה האווירית הכניסה 9.4 מיליון דולר, ומזה 4.8 מיליון דולר מנוסעים.

4. יבוא מוצרים

סך היבוא במחירים שוטפים היה גדול בשנת 1957 ב־18 אחוזים מהיבוא ב־1956 ובמחירים קבועים היה הגידול ב־12 אחוזים. חל גידול ביבוא לכל הייעודים: יבוא חומרי הגלם עלה ב־12 אחוזים. יבוא מוצרים מעובדים לצריכה עלה ב־8.6 אחוזים, אם כי סך יבוא המזון — הכולל בסעיף זה — ירד במקצת, והעלייה התרכזה כולה ביבוא האחר לצריכה. יבוא נכסי השקעה היה

גדול במיוחד משום שבשנה זו הובאו אניות ואווירונים שהוזמנו כבר לפני שנים אחדות. ביבוא של שאר נכסי השקעה, שהיה 89 מיליון דולר, חלה ירידה קטנה לעומת 1956, אף שהרמה הוסיפה להיות מעל לרמה של השנים 1953 עד 1955, בהן הגיע יבוא זה ל-65 מיליון דולר לשנה בערך.

לוח ג' 9

היבוא לפי הייעוד הכלכלי, 1956-1957

(מיליוני דולרים)

העלייה או הירידה מ־1956 ל־1957 (—)		1957	1956	
מיליוני דולרים	אחוזים			
מוצרים לתצרוכת ישירה				
				מזון
-10.8	-3.3	27.2	30.5	
30.9	5.9	25.0	19.1	תצרוכת שוטפת אחרת
30.3	2.3	9.9	7.6	מוצרים בני־קיימא
8.6	4.9	62.1	57.2	סך הכל
חומרי גלם				
7.7	3.3	45.9	42.6	לתעשיית מזון
17.1	18.4	126.2	107.8	לתעשיות אחרות
23.7	3.2	16.7	13.5	לחקלאות — מספוא
-24.4	-2.1	6.5	8.6	לחקלאות — חומרים אחרים
13.2	22.8	195.3	172.5	סך הכל
נכסי השקעה				
-2.9	-1.0	34.0	35.0	ציוד לחרושת
-24.6	-3.3	10.1	13.4	ציוד לחקלאות
5.0	0.2	4.2	4.0	ציוד אחר
-10.2	-2.2	19.4	21.6	חומרי בניין
77.4	23.0	52.7	29.7	כלי תחבורה וחלקיהם
16.1	16.7	120.4	103.7	סך הכל
62.6	20.6	53.5	32.9	דלק
-14.3	-0.1	0.6	0.7	יבוא אחר
17.7	64.9	431.9	367.0	סך הכל כללי

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ומשרד התחבורה.

יבוא הדלק גדל במיוחד והעלייה נגרמה, בחלקה, בגלל עליית המחירים הבינלאומיים לאחר שמצרים הלאימה את תעלת-סואץ, אך בעיקרה עקב צבירת מלאי. בשנים 1953—1955 לא עלה ערכו של יבוא הדלק, אלא נע בין 30 מיליון דולר ל-35 מיליון דולר, היות והמגמה לירידת מחירי הדלק וההובלה הימית והמעבר למקורות אספקה זולים יותר ולסוגי דלק זולים יותר פיצו את הגידול המתמיד בצריכה הפיסית. ב-1956 נפסק תהליך זה, אולם הדבר לא מצא את ביטויו בערך היבוא בגלל השימוש בדלק ממלאי. ב-1957 הוגדל ערך המלאי בארץ במידה ניכרת, וכן עלו המחירים בגלל שינוי מקורות האספקה ועליית מחירי ההובלה.

במחצית השנייה של 1957 החל תהליך ירידה במחירים הבינלאומיים, ומחירי סוף השנה היו נמוכים במידה ניכרת ממחירי סוף שנת 1956, אולם במוצע שנתי היו המחירים גבוהים משהיו בשנה הקודמת. ירידת המחירים הבינלאומית השפיעה רק על חלק מהיבוא לישראל, מאחר שעיקר הירידה היה במחירי חומרי הגלם הראשוניים, בעוד שחלק גדול מיבואה של ישראל הוא במוצרים מעובדים או מעובדים בחלקם, ומחיריהם של אלה ירדו פחות.

לוח ג' 10

יבוא מוצרים, 1956-1957

(מיליוני דולרים)

העלייה או הירידה (—) מ־1956 ל־1957 במחירי 1957		1957	1956		מדד המחירים * ב־1957 (1956=100)	
מיליוני דולרים	אחוזים		מחירי 1957	מחירים שוטפים		
–3.9	–2.5	62.1	64.6	57.2	113	מוצרי צריכה
12.1	21.1	195.3	174.2	172.5	101	חומרי גלם
11.9	12.8	120.4	107.6	103.7	104	נכסי השקעה
35.4	14.0	53.5	39.5	32.9	120	דלק
11.8	45.4	431.3	385.9	366.3	106	כל המוצרים

* מספרים מעוגלים.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

היבוא לצריכה לנפש, במחירים שוטפים, עלה מ־95 ל־98 דולר. במחירים קבועים חלה ירידה של 3 אחוזים בערך.

מקורות האספקה העיקריים של היבוא הישראלי המשיכו להיות ארצות־הברית, גרמניה המערבית ובריטניה, אף שמשקלן ירד מ־60 אחוז ל־54 אחוזים, בעיקר בגלל הירידה ביבוא מזון מארצות־הברית כתוצאה מיבולי החיטה הטובים בישראל, והעברת חלק מקניות החיטה למקור אחר.

5. יבוא שירותים

בסך יבוא השירותים חלה ירידה של כ-40 מיליון דולר — קרוב ל-25 אחוזים. ירידה זו היא תוצאת הירידה של מעל ל-50 מיליון דולר בהוצאות הממשלה בהשוואה ל-1956. בשאר סעיפי השירותים חלו עליות קטנות בלבד.

לוח ג' 11

יבוא שירותים, 1956-1957

(מיליוני דולרים)

העלייה או הירידה (—) מ-1956 ל-1957		1957	1956	
מיליוני דולרים	אחוזים			
33.3	0.7	2.8	2.1	תיירות
19.4	4.9	30.1	25.2	תחבורה
23.9	3.3	17.1	13.3	ביטוח
14.8	3.8	29.4	25.6	שירותי הון
-53.6	-51.8	44.9	96.7	הממשלה, ל.ג.מ.א. *
- 9.8	- 0.4	3.7	4.1	שונות
-23.6	-39.5	128.0	167.5	סך הכל

* לא נזכר במקום אחר.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מתוך סך ההוצאה של 30 מיליון דולר על תחבורה, היו 21 מיליון דולר על חשבון תחבורה ימית בעוד ש-7 מיליון דולר הוצאו על תחבורה אווירית. שירותי ההון כוללים, נוסף על תשלומי ריבית ורווחים, גם סכום של 5 מיליון דולר להגדלת הקרן על איגרות החיסכון של מלווה הפיתוח.

6. תקבולים חד-צדדיים

בסך התקבולים החד-צדדיים לא חל שינוי בהשוואה ל-1956, למרות שבשנה זו לא היו תקבולים ממלווה הביסוס. סך התקבולים החד-צדדיים היה 242.2 מיליון דולר, בהשוואה ל-240.5 מיליון ב-1956. פירוט התקבולים הללו מופיע במאזן התשלומים, לוח ג' 1. בפיצויים האישיים מגרמניה חלה עלייה גדולה במיוחד. סכומם עלה מ-25.7 מיליון דולר ל-45.0 מיליון. לעומת זאת חלה ירידה קלה בסכום השילומים. למרות שניצול מקור זה נמשך

בקצב מואץ, היה היקף המקדמות על-חשבון תשלומי השנים הבאות נמוך מאשר בשתי השנים הקודמות.

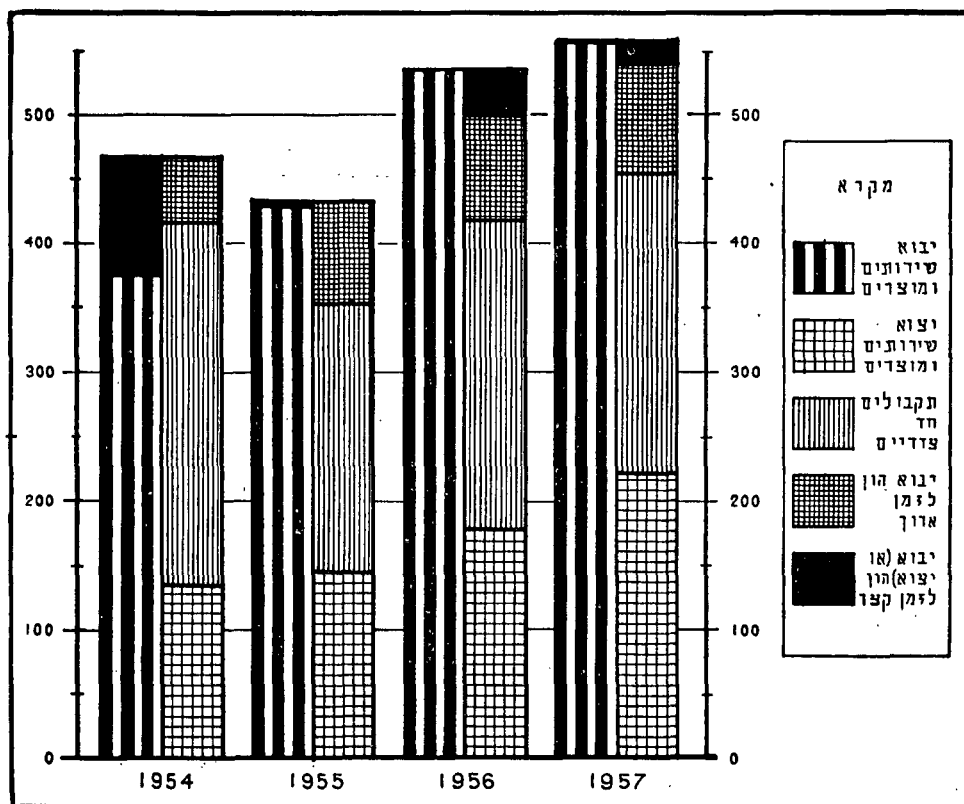
חוזה השילומים, שנחתם ב-1952 הוא על סכום כולל של 821 מיליון דולר, שהם 3,450 מיליון מרק, מהם 3,000 מיליון לממשלת ישראל ו-450 מיליון מרק למוסדות יהודיים עולמיים. בשנים האחרונות היתה המכסה השנתית 60 מיליון דולר. סך המכסות השנתיות עד סוף 1957 היה 318.5 מיליון דולר, אבל לרגל הביצוע המזורז נשלחו עד סוף 1957 סחורות ושירותים בסכום כולל של 371.6 מיליון דולר והוזמנו סחורות בערך כולל של 416.3 מיליון דולר.

סכום הסחורות והשירותים שנתקבלו מממשלת ארצות-הברית במסגרת המענק והסכם עודפי המזון היה דומה לזה של אשתקד. עם זאת חל שינוי בהרכבם הפנימי: חלק המענק גדל, מ-7 מיליון ל-24 מיליון דולר ואילו חלקן של ההלוואות, שיש להחזירן כעבור 30 שנה במטבע ישראלי, פחת והגיע ל-20 מיליון דולר בלבד, לעומת 33 מיליון בשנה הקודמת. ממלווה הביסוס, שמטרתו קונסולידציה של חובות ישראל במטבע חוץ לזמן קצר, נתקבלו 91 מיליון דולר בשנים

דיאגרמה ג' 3

היבוא, היצוא ותמורת התשלום, 1954-1957

(מיליוני דולרים)

1954—1956. מלווה זה נלקח מבנקים מסחריים בארצות-הברית בשיעבוד ועל חשבון הכנסות המגביות בארצות-הברית בשנים הבאות, ומבחינה זו לא היתה הגדלת התקבולים אלא רק הקדמתם. כבר בשנים הקודמות הוחזר חלק מחוב זה, ובסוף 1956 היתה יתרת החוב 55 מיליון דולר. בסוף שנת 1957 היתה היתרה 36 מיליון דולר, והחזרת החוב נטו היתה 19 מיליון דולר.

7. תנועות חוץ וחובות המדינה

התחייבויות¹ המשק לחוץ-לארץ, כולל התחייבויות במטבע ישראלי, גדלו במשך השנה ב-83 מיליון דולר נטו. כמפורט בחלק ג' של מאזן התשלומים (לוח ג'-1). מתוך סכום זה עלו חובות המדינה במטבע חוץ² ב-30 מיליון דולר.

העלייה נטו בסכום איגרות מלווה העצמאות ומלווה הפיתוח הסתכמה ב-44.7 מיליון דולר. סכום זה כולל ריבית מצטברת על איגרות החיסכון של מלוות אלה בסכום של 5 מיליון דולר. בהתחייבויות המדינה לזמן ארוך מחוץ למלוות אלה חלה ירידה ב-16.9 מיליון דולר, כתוצאה מתשלום חובות. הירידה נובעת בעיקרה מפירעון חלק מהלוואות הבנק ליצוא ויבוא בסך 11.5 מיליון דולר.

סך ההתחייבויות במסגרת מלווה העצמאות ומלווה הפיתוח הגיע בסוף השנה ל-290 מיליון דולר, שהם יותר ממחצית חובות המדינה במטבע חוץ. שאר החובות לזמן ארוך ירדו מ-149 ל-132 מיליון דולר. סך ההתחייבויות לזמן בינוני וקצר נשארו ברמה הקודמת, של 107 מיליון דולר. בסעיף ההשקעות מחוץ לארץ לא חל שינוי. סכומים אלה כוללים, נוסף על יבוא ההון להשקעה, גם השקעות מתוך הפקדונות הזרים בארץ וכן שינויים במלאי של חברות הדלק הזרות בארץ. מלאי זה עלה במשך שנת 1957. סך ההשקעות בניכוי השינויים במלאי הדלק היה נמוך במידת מה ב-1957 מאשר ב-1956.

בהתחייבויות נטו לזמן קצר חל גידול של 14 מיליון דולר. ממשלת ישראל קנתה מקרן המטבע הבינלאומית 3.75 מיליון דולר, ונוסף לכך ירדו במידת-מה היתרים כמטבע החוץ ובוזבזו שברשות המדינה. גם בחשבונות הסילוקין גדלו ההתחייבויות נטו, מאחר שגידול יתרות החובה מ-6.4 מיליון דולר ל-12.8 מיליון דולר עלה על גידול יתרות הזכות מ-5.3 מיליון דולר ל-8.1 מיליון דולר. יש להעיר שגידול יתרות הזכות נגרם בעיקרו בחשבון עם טורקיה בסך 8.3 מיליון דולר. כמו-כן עלו פקדונות ממשלת ארצות-הברית במסגרת המענק, וחוסלה יתרת זכות בסכום של כ-4 מיליון דולר שנוצרה על-ידי מתן תשלום מוקדם בשביל מטוסי "הבריטניה" בשנה הקודמת.

סך התחייבויות המדינה לגורמי חוץ כולל לא רק את החובות במטבע חוץ, אלא גם את ההתחייבויות האחרות (פרט להשקעות פרטיות, שלגביהן אין בידינו סכום מצטבר). סך התחייבויות המדינה (פרט להשקעות) עלה מ-592.4 מיליון דולר ל-652.1 מיליון דולר, בעוד שיתרותיה במטבע חוץ ירדו מ-87.0 ל-84.9 מיליון דולר, כך שסכום ההתחייבויות לחוץ לארץ נטו, פרט להשקעות ישירות, עלה ב-61.8 מיליון דולר.

¹ כולל נוסף לחובות גם את החובות לממשלת ארצות-הברית במטבע מקומי וכן פקדונות שלה במטבע מקומי, עליהם ביתרות חובה בהסכמי הסילוקין, ירידה ביתרות מטבע חוץ וכן השקעות מחוץ-לארץ.

² כולל חובות הממשלה וחובות בערבות הממשלה.

התחייבויות המדינה לחוץ לארץ, 1956-1957

(מיליוני דולרים)

(סוף התקופה)

העלייה או הירידה (—) מ־1956 ל־1957	1957	1956	
			(1) התחייבויות לזמן בינוני
			ולזמן ארוך
44.7	290.4	245.7	מלווה העצמאות
25.7	98.0	72.3	הלוואות ופקדונות — ממשלת ארצות הברית
-16.9	132.2	149.1	הלוואות אחרות לזמן ארוך
3.4	60.7	57.3	הלוואות לזמן בינוני
56.9	581.3	524.4	סך הכל
			(2) התחייבויות לזמן קצר
-3.0	46.3	49.3	הלוואות לזמן קצר
3.7	3.7	—	התחייבות לקרן המטבע הבינלאומית
3.6	4.7	1.1	התחייבויות נטו על חשבון הסכמי תשלומים
-1.5	16.1	17.6	פקדונות חוץ
2.8	70.8	68.0	סך הכל
59.7	652.1	592.4	סך הכל (1) + (2)
			(3) יתרות מטבע חוץ
-0.9	81.4	82.3	פקדונות בחוץ לארץ
-1.2	3.5	4.7	זהב
-2.1	84.9	87.0	סך הכל
61.8	567.2	505.4	סך כל ההתחייבויות נטו (1) + (2) - (3)

המקור: האוצר ובנק ישראל.